

Эмчилерге
четтирдивис
ВЕРТОЛЁТ-
БИЛЕ-ДАА

«Юбилей» эмгекчилерине бийиктик район эмгекчилеринде ап болду. Чугале кезишикчилге белдирел ажилын ол черге тодулар. Райончун стоматологичи, педиатрлары ажиллар. Билип алгы дер чуулур, эми чарык учурагы бир шаашианда кезер, таалайны 6-7 жаш узенине. Божуулга байжынары-биле база чарыктавал ажилаларны эзере.

Оол ашылга ачим-башчы бадылчыкта 118, ашылга салынган 84 кижэ эмчи дузунин алган.

Р. Абдыраманов ол кижикен

[illegible]

ЧАРЫГДАЛДАРНЫ ДУГЛАП БОЛУР

ЛАЗ маркаларлыг автобустарын өлтөө 4,6-4,7 катап өскөн. «Икарбус» деп автобус моон мюнууиз 36 мун рубль тектик турган болза, ам 120 мун аларган. Ычкынгаш биста автобустарыныстын ам 30 ажыг хуузу ээле, сандай үгенин-биле холбаштыр биске ам нийтигиз-биле 58 автобус тепкен. А оон өлтөө кайы хиде деп чүвени бодан көрүсөр

— Хоорайлар иштинин автобустарынан моон мурдунда-да чыдарга төлө олуга кирбиз. Чигээ, Кызыл, Ак-Повуряк, Шагван-Ал болган Чадзана хоорайлар иштине элзасжир аргыштырма-газымнан ам орулга кирип турар бе?

рылгасыннан эрткен чыда
миллион ажык рубль кары-
галык болган бис. А бо чы-
дан биту материалдыг ачыл-
галарны өстөтүнн өскөн-
биде холдотшо хопорайла
аказыны болгаш хопорайла
чоругун регистринен чууг
каомдугага таларжы өтөлө-

Манааг үүсчиг түлээ
бидэ түгээдэггүй. Моон му-
нхидэ чыдаадаг автобустарын
ой-тармынхыг жүүлээрын хан-
дыаары-биле бууруулга хөр-
хүүнхөйгөө номолдэ түзэвэл-
хүнхүмэ жоктоймал «п» келгч. А-
м рынок үүснэде оюу биске
хүн-тээ бөөдө — түгдэ боду
ажылааг адыг аялаа.

— Чаматкын доктээл үн-
дур үн кааны бэ өтөктөрүн
болгаш тэмбүтүн чөлүг
ажыглаар болза, оон орулга
еп болуучу аргалары баш бе
тээлзін өөрөнп көргөн силер
б-э

— Чээг тарифтөөр тооцогдох бэлчээр газруудын хамтаар үйлдвэр, ажлаа уламжлалд оруулахад бүх зарцуулалтын зардалтай холбоотойгоор

газы бар. А хей эхиллы
ажылап алыр дээр бэлэвк-
са, расписание бэлгээр бүтү
рейстерни доктаамал чорутур
телер.

Виктор КАРА-САЛ путалашкан.

шилгирээр
г л а р ы

КЧИЛЕРГЕ

Эндэ бугу-ас чүве өрсөтөг
өөрөмдөгзиге, казык камга-
ни оларын чарып шыдаар

ам ол зоруту соксаткан. Ам
акша-хөрсигини шын ажыгдан,
и эдилзери болур. Каминаттын
чарырын, ажыглаарын албан,
дүрүлгө чердеринин уауртук-

Школада өөредилгэ-
тургустунгаанын кол хөрөн-
рөксэдери (базиннар), эли-
лар тавармакдалуу дүмүүн сөөдү

аңгарагындагылар көңүгү өзүш
аланын башкыларынын болгач
көрдүнгөн акшалар база кам-
а ажыглары деп айтырыг

[illegible]

Молокан Саяага ай
берип келген.

өөреникчилерге бир кижиге-де
сырмн шннтпиолээн. Ол чорук
иринге ядиг болуру чүгээжок.
канын школддарынга ап чору-
шелдерге чедирери билдингир.

и, 1991 ч, июнь 15.

Г л а р ы

УЧИТЕЛЕРГЕ

Ы ТЫПСЫР

инде буту-ле чүве өрткити
өөрөйгөзгөнгө, казык камга-
и оларзин чарып шыаар
ам ол чорукту сокситкан. Ам
экиш-херсигини иын айдан,
дөдөлөр булар. Камнатчи-
ларын, аймагларын албан,
дөдөлөр херсигини уауруту-
ларга тыысқан.

ортукам школанынни зик-
гөзгөлөн. Школаа өөрөйгө-
туртүстүгүндандал кол херс-
гөзгөлөсөн. Бажымал! реи

тараварыглар көчүгү эволюцияны башкыларынын болганын көргүндөгү акыялар база кам-ажыларды деп айтырып чыкклар чөлүзөсизинге бо айтып чыкклар. Санал берген баш-тергини эки өрөөндөзгелги: бун-дөргө стенингия бээринге тпирин мчыаар хууэлз ала-даны школынын тергин өрөө-ничиам Молакан Саамга ай-чылаар келген. Бундөргө эки өрөөндөгелги: көрү-мдизинги тпирини уламчылаар-дөзлү хууэлз алган. Бо уламда өрөөничиамдөргө бир кыжиге-дөзлү шкитиндөлз. Ол чорук-тергини ндиг болуру чгадзкож, даныи школадарыга ап чорук-дөлзөргө дөзирдери билдиргн.

1991 ч. июнь 15.

«КЫЗЫЛ» БОЛГАШ «АК»

Тывага улусчу

революциянын

70 чыл оюнга

уткуштур

Бежен чылдарын сөөлүгө, алдан чылдарын эгезинге чейин Би-Хем районга мээни ийн даайым чурттап чораша. Бистин угувустун өскөн-терөөн чери Би-Хемин Хад-Шива, Туран-Бажи ол. Даайларым улуу Эрен-оол Хааны чурттуг кыжы-беле өл-буле туткаш, Халым, Аржаан кичир чурттап чораша. Ынчангыч кутуштукту Туран-Бажи чурттуг чагыга үлө бо-ла келип кээр — өскөн-чүскөн калкымын, калы, пештук тайгаларга долгандар бүрөткөн сөрүн шыктыг чуртун сакты бээр ол-ла боор. А биче даайым Эрен-оол, уругуңу бистин-беле калы чорутур, бистин даайым чылаар чери Арж-Адаанын оолаан теринге шип чалырын өнөйтп айды, дарт кыстыг саян ижер ийн инектиг, каш болбоң кой өшкүдүт кичири. Туран оорстарынын чыгып каан малын калдаргы, олардан хаб-тапалар аммылар улаш. Оларын чалымын-га кибе бөзгө хаб шайымын-га чыгы дүмүктү кижигендирип, чарааны сайырадып келир түвө.

Бичири чораша, чагы шагда кичик сууруган көөр, диннаар чүмө ийн даайымнын ужулжанын кээр, көрөжип чыгалажып турган. Улуг даайым сеп-белектиг челип көзгө аалып чурташпаша, да-ка-ла өөрүүр. Ону түндүктүр-дээ көчүт. Адам хөкүгү суу-рар-баар, чер тилпайы баар, ол чоруткуг чейин ол-пашап ирээс, хүндүс чалымын чыныла агып чыгар соок да-мыракты дургаар үнгөн кымыл дөңкөтөт дымтар, селбегер талар төлөгөзгөн ширек-дөжөк салдыртыр, ишт-соок чөм оон ноптас, эрик алаа сайдыг шөлдөгөшө шууруу үргүлчү бурудаан оор.

Даайым чедип көзгө, алдан улуг улуг оон-биле бир хун төрөжип чыгалажып, дартымын боттарын аялы-дын кылып чорып баарынын ужурун сөөлүрдүн биле берген меп. Кырган-адам «аалчы-

га чары аялы сууругандыр-дыр ийин» дээш кады чорутур өөрү-биле тайгалы бээр. Ачам «Туранда боктанып келин» дээш баа-ла чорутар. Аалга хөдөжөн улус, бичири уруг-дарыг артып калыр бис.

Тураларын кичи, тайга-лаан ачылар маанай хүн-де ийн даайым менин түвө-лө болгай. Чоок даай-рым улуг, улустары дөмбү-нөс соок чимелери туткаш алган бо-ла четкилеп кээр. Бөк-Туранига ат-сураа алга-лын паштынын түмүлөп, оларын-биле көрөжип чыга-лажыры ол. Шала кезең даай-ларым дин илээ артар. Ын-чан аи-ла солун чыгаа эге-лээр. Ол «балам» деп сөстөн илээр. Бистин чериин уут-биче улустары ол үлө бек сөгөжүлгө ол сөстү болган-чок-ла ажиттай бээр турган. Бандит дээрге «ак оюс» азы кымылдарга уаур чаалажып чоруп турган күдк дээш ут-

нерий! Улуг улус. Соок сүт-га чукуп, секереп алынар! Изи-чүвөдө кичирер. Чок болза амды чүвөрдөп бичигден кузуп бээр бис?

Даайларым аамны көрүп каан доран ака алаарлар. Ийик-хемин эде тыртып, үстүг саялаарын-биле үлү-рере берген баштары дыйраг тут-туларлар. «Азамыстын төрүп берген» ака сартым кангыс дүмүмүстө» диккенеп, аам-ны эргелдеп, бажын чыгала-лаан оларлар.

«Оларын «кымыл», «кы-» диктип турганын укуртук чүе-дир ийн. Оларын кайызы-даа Бөлөкөрсү түлүшкүчү-га чораша дээш сөөлүгө биле берген меп. Кымылдарга дүмүлөжип чорашынын дү-бүлө бижиктерин, Эрен-оол даайымнын шапканын дүмүлө-боозун-даа көргөн меп. А оларын киришкен ийн аны, Эрен-оол даайым Саан ы-дындан ажит келген кымыл-дарга орук баштап, оларын

рынын чүү дээр! Эм орус мени ат кымыл-дыр деп бо-лаш, ийн семо-шырак алы-ты ырадыр чыгары баглаа алдым—дээр чыгары болай берген меп. Орустун терезин калтар болза, мени бача алдыр. Ийн алыты кошкан Олайтар. Актарым дээш эргелээ кезирит. Ийн-чангыс-тап манжымын келгеш, шоо-дайлардан сукарей ал алаш, турган азытын мунукаш, ылай-ла боорлар. Сөөдүр-дир келгенин чымыл кал-тар алаалдыр.

Мен-даа чүү боор, карангы-нын ажиттап, чажыры алган ийн азытын тергелгеш, ок-тук хааржактарынын чамалы-зын дүжүр октааш, өскө терге-ден бир шоодай сукарей кийр октап алган, дээр таптым. Дөтө даайын ужуга чорумза айттыг улус шапкылажып келди:

— Стой! Ким сен?
— Эрен-оол-дур меп.
— Кайда чораш?
— Домой чораш.

Терген чү, чүңү сөөртүп чор сен дээр: «Хоржог таныш» дийди. Оларын кийиз дүжө халаш, тергемин үжөдөлөр, булчу чыгалажып соола, азытарын хөй тыткаш, дө-дир алган чорутулар. Улуг-Хемин хемелдеп, кечиргеш, чымыр бажыга эжелдирер. Керосиниг лампа чырылса, кезек кичи олар. Баштап чор-дун кижилер ол-дур деп би-лип ол меп. Сестирин-даа кичи-чүт. Буауу чыгалажылар. Бирозын байысап эгелдир. Орус өскө, чүгээр-ле болгай меп, чүлэ доматкажып ол меп. Шүптү чүвени тө каап бердим.

— Ол патроннарын кымга алдырар бээр дээш бар чыт-кын?—деп айтыра-дыр. Кичи-ге амы-тын кончуг. Кажарлай араак харыладым:
— Партизанаарга, тамшы, партизанаарга, мен баа би-чир айыр. Марал шавар херек.

Орган улус чула каттырыш-ты. «Эр-хей, эки таныш» дигилеп, эким чаккайдылар-да. Хемин кечиргеш, дээр үлөп чорутулар деп, демги даган даадым.

Хемин кечир келгеш, хүндүс чажыры кааным ийн хаар-жак оку оларга айтп бер-ген меп. Дем чырып ораа чор-дур деп турума, дээш ийн шөпөг халаш келгеш, менээ бижик түстүп бергеш, чакка таваржы беринзе көрүгүр чорун сен деп чыгалажылар. Ону ара теже-лаа доккумза чарышкан меп. Бичимин көрүгүрмө, саят чок эотти-р турган чүвө-ле болгай.

Даайларым «а», «кымыл» дикти бээринин ужуру ол-дур ийди.

Сандо МААДЫ.

Документалдыг рассказ

калыг бийлечер чүе. Ушла кырган г.агайтар бээр чорутулар «кижи бажытан мандат боор боз дилгез оор.

Эргелдеп диктиг берген даайларым сөс октажыры мынчаар эгелээр чүе:

— Партизанаар чораш эр-ле болгай меп.

— Калдыг партизан сен?

— Кымыл кода четтим, ок-боо даажы диннадым, бичимин баа бар.

— Езулут партизан меп боор меп. Кымыл партизан. А сен бандиттерге орук баштап чораш сен, ычтангыш бандит сен.

— Калдыг бандит?

— Ак бандит!

— Ычарага сен кымыл бандит сен!

— Кымыл бандит турбас чүе-дир ийди. Кымылдар партизанаар-дыр!

— Дөмөй-ле кымыл бандит сен! Кымылдар азамыстын шыктыг көк сергезин чыгы өлүрүп чыктырар. Ол-дур!

Ынча диккен соода кай-бирозын туттунуп шыгалажып баар, бирозынын кырычче халыг бээр. Ийматкажып чы-дар боор чүе, сирбегежип алган ооралар, Чогуу кайызы-лаа хол бергеш.

Ынчан баарга аам бо-ла келер, оларын чарар:

— Канчал баадынар, чүдээ-

ок-чөмөзү сөөртүп, малды-рын ажажып чораша, актар-биле атылкан меп деп-даа чыгалажып кичи.

А Эрен-оол даайымнын пар-тизанаарын кара кечтүп бо-лган. Кымылдарын сүтгөн актар Би-Хемге көзгө, Бөк-Туранин бичири-ла бандиттер оларга дүмүлөжүп дүмүлө-жүлө чыгыжы каттыжа берген. Халынын кулактарын халыччи Эрен-оолду азытын чүтүн Хем-Бөлөкөрсү кечир-жип бер тизип албап чор-руткан. Ол дүмүлө сөөлүгө мынчаар чыгалажып бир ка-тап диннаа меп:

«Дыка-ла хөй тергелериг бергелеп ажит келген бис. Менден эске тыва чок, таным-ным орус халыктерге эмжөөк. Хемини бо чарынгы кээр-вижне хөй тергелерин хоорай бүлүгүн алаадым шенектеги берген даг баарында оргу-лашты үнгөн тергетик арга иштине (Ам болла көрөгө Кымыл ол чарында дикти фермазы, дачалар турар чө-антор) чажыра тургузуп каан. Бистер алаа аштын-чөмөн-нүн хүндүсүн. Узаккан чок ок-боо даажы чыктырар ийн чүвө-лө берген. Актарын үлүгү тергелердеп октап а-лаш чорут-ла турар. Боо аа-жы кулач чок. Бистер азы-тарын ооктуруп, чымыл багалажып туралар. Ынча түчүм-ла Шиппай дайыма-тынын улуг долот ачымы мойнунга ок дээш. Корга-

АЙМАК-СӨӨГҮН ЫЛГАШПАЗЫН

Амдырал дика иарын, Аш-чөм, деп чедилгештээ. Азамыстын үнө-дээш, Ала-чайгаар кузуп багкан. Барлаа, клөб өртөз өскө. Карточка, талон-биле. Каш үлөг саядыр аарда, Күскө келдир сары шыкаш, Хүниу башыр оутулар. Ажымында төгөлгөстөр «Аар» хоолу баа үнгөн — Кымылшынын таварышса, Кымыл ажит тымылбайн баар. Мергелжиди өскөрткө Белем эсө, өөрөңгө... Салгалымыс — ажиттар Салым-чолу амыр эсө. Өөрөңгө, шыгалдыр Өрөктөг дээш туруткан. Аар-савар чорук кылып аарда, Ажы-бушут дээр өскө. Хонор бажын — «гостиница» Хостуг-даа бол, өртөз улуг! Бажыл-балгат оочуру Бар-даа кичи, бергедейир.

Хуужудулга чоргузар дээш, Хуужу саап өртөз тыртар. Корум-чурм тургузар дээш, Хоойлу бадмалы бис. Өлүрүшкүн, күтүлгөшкүн «Өшүр» туржук, эсө берген. Ажымын кымырт бол. «Аар чамнар» арылбааста. Наркомизин, кара таакы Ажы-шүжүт дээр болган. Үлүгүн дүдүрүп кээр Үндүртүп баа олар. Ааска өй каш малды Азыраары «аарышкылыг». «Кичи-бээр» кедеп чораша, Кичи азыр чотолотар. Черни, сүтүк өртөштүг дээр, Черде элден болу берген! Көкөй чоум аажы-чаны Көкүлдүр-ле өскөрткөн. Хая көрүп берген шыкаш, Калдыг, шугул апаргылаан. Берге өлө даа калар Мээн сонгаан депутаттарын, Хооуун ижи — байбан аксы Хоойдуларда баа кошкан —

Күштүг кылдыр бадмал-ла, Хүлө тепкеш оутурукан. Аш-чөм-даа үстүп турар, Аш-чут баа болур ажит, Дидир-чалар чыгалажып Дилин-чалын диккенеп баган. Амдырал дика аарын Ажымылар баа арыб. Президент сонугу тура, Бичи-даа бол күсөлм бо: Россиянын кижилери Уе-ноуур билбес болуу Амдырал-чурталгаан Асэ дээрге өнөөс болуу. Аймак-сөөгүн ылгашпазын, Найыралга дүмүлөжүп Ажыл-шеш аас-кежи Ала-чайгаар болоразын. Ажыктар — салгалымыс Ажык орук дегемизин Боллетенин — сүрүзм ажиташ, Президентин сонугу алдым.

Биче-оол САТ.

«Сүт-Хөд» совхозга калмак-чы.

ИЮНЬ 15

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 «Ыры-дөгүм» чагыла-ган бажым үе. 6.55 Мульти-фильмдер. 7.30 Ритмичн гимнастика. 8.00 Эртеги дөгү программа. 8.30 ТМА. 8.45 Фильм-шпи. 11.00 Эртеги фильмдер. 12.30 Мультифильмдер. 12.30 Телефильм. 13.00 «Смелее, молодежь!» 13.45 «Марафон-15». 15.00 ТМА. 15.15 «Бистин хоорайымын» келген оок. Уран-чечен фильм. 16.40 «Чер — бистин иштти өргөзгөш». Фотокурс. 16.45 Г. Миллер. «Ангажемет». 17.35 Хөй сериалыг мулт-фильмин баштайгы көрсүтү. 3-ку сериалы. 18.00 Дегей панорама. 18.45 Телерадио-конкурстун дипломатизм кылаар. 18.55 «Хуанита д Ларга». Уран-чечен телефильм. 21.00 Уе. 21.40 Б. Рубинкин. «Бо журажымын» 20 чыл манай келдир. 23.30 Кон-перт. 00.30—02.40 «Хуанита д Ларга». Уран-чечен теле-фильм.

ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртеги гимнастика. 8.15 Бүзүрөгү-даа бол — кайга-чыктыг. 9.00 Мультифильмдер. 9.30 Дегей. 10.10 Мульти-фильмдер. 10.15 Спорт: бу-дуге. 10.30 Болейбол. 11.30 Россия. ТВ-анын программа-зы. 13.30 «Дем каттыжыла-зы». 13.30 «Калымын». 16.30 Буклетар. 17.00—18.45 Россия ТВ-анын программасы. 18.15 «Өске уран чул». 1-ги дачмалыг. 18.45 Телефильм. 19.00 СССР-нын Дээш Советинин сессия-зында. 20.15 «Тачкычтар» ку-лар, чаштар! 20.30 «Кожу-муктап бадмалыг». 21.00 Уе. 21.40 Мультифильм. 22.00—23.15 Россия ТВ-анын про-граммасы. 23.00 Мелээр. 23.15—00.30 «Кезе» боор-ла, дойлу унер. Уран-чечен теле-фильм.

УШКУ ПРОГРАММА КЫЗЫЛДАН

12.00—17.00 «Тыва-ТВ».

КИНО

ИЮНЬ 15-ТЕ

«НАВЫРАЛ»: Детян «Волшебное наследство» 11.30, «Галюха» 9.30, 13.20, 15.20, 17.20, 19.20 (узаткан) шак-тарда.
«ПИОНЕР»: «Маленькая волшебница» 9.00, 12.20, «Пе-ти каптан Гранта» 10.30, 13.50, «Полземеель вельм» 15.40, 17.30, 19.20 (узаткан) шак-тарда.
«КАА-ХЕМ»: «Последний зов любви» (2 сериалы) 13.40, 16.20, 19.00 шактарда.
«ВОСТОК»: «Студенческие каникулы» (АКШ) 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 (узаткан) шак-тарда.

ИЮНЬ 16-ДА

«НАВЫРАЛ»: «Галюха» 9.20, 11.20, 13.20, 15.20, 17.20, 19.20 (узаткан) шактарда.
«ПИОНЕР»: «Киночмыды» 9.00, 12.00, «Веселое волшебство» 10.30, «Полземеель вельм» 13.30, 15.20, 17.10, 19.00 (узаткан) шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Финист—красный сокол» 12.00, «Последний зов любви» (2 сериалы) 13.40, 16.20, 19.00 шактарда.

ИЮНЬ 17-ДЕ

«НАВЫРАЛ»: «Также раз-ные истории» (Индия) 2 сери-ала. 9.40, 12.50, 16.00, 19.10 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Очень стран-ная история» 9.00, 12.20, «По-путного ветра», «Синия птица» 10.40, 14.00, «Галюха» (АКШ) 15.40, 17.40, 19.40 (узаткан) шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Полземеель вельм» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.
«ВОСТОК»: «Последний зов любви» (2 сериалы) 14.00, 19.00, «Десет лет без пра-ва переселения» 16.40 шактар-да.

Индекс 54241.

Шоодуглуг эскериглер

АЯА ДОЛГАН

Аспан-оолдун кууздун күрү-нөзиге шылар шав-биле ба-раа болуп ажалдап чорутур. Ол хирезинде Аспан-оол ону ол кара-биле көрбөс, чүе бола-ла байбан аксы-биле бек сөгөзөр.

Ортун урууңу ашаа Ок-пашык орта-лаа ажалдаас, ол-бо черлер кезип, тояп чор-уруу. Ажылдаас хирезинде ажит-шеш келергеш, айт, инээ, айгыр өшкүрү арбын.

Аспан-оол дээрге оозун дээр-же үдүр мактаан оор. Ын-да кичи бичири чадар ооза-дай чүү бооруу азы. Окпашык азы ашакка халас кечик ийиктеп чорутур. Оон-моон оор-лаачи чоруп турган, «балды-рын дикти» байыг берген. Ынчангыч кижилерге мактап оорунун ужуру ол.

Алзымда баргаш, амыта-нын аксы четкеш, Окпашык-тык аяа дола берген. Бир хун ону шагдаа элертп алган чо-

руй барга, Оңу көргөш, ка-ты чүңү-даа шытаваан.

«АРЫГА ШАКТИРГАН»

— Адыггы арыга шактир-ган сурагыг болду. Арын-ба-жынын ыжым кайы хире ки-жи-дир?—деп, Араажык ай-тырган.

— Арын-даа ыжым эвес ки-жи чоруу. Аксы-сөзү ойда-кайда, оорларын, мегелээр, ажит-шеш олаксыраар, ара-галар дээш, Адыггынын амы-ктар солукунга шоодул би-жээ болучу. Чон ону «арыга шактирган» дикти бергенер-дир. Адыггы ар арай сестип, арагаларын шөгөш, Алаа-чак ситен кезилгенде ажит-ла турарын көрүм. Парла-ганч «чидиг дикти» калыг-даа тас арынны шакканын ажит боор чүе-дир ийи — дээш, ол айттынышкан.

Чогуу ары шапкан-на-дыр, Солун, сөткүч сыйгалар-дыр. Адыггынын арым кымыл, Ам-на харын болаган боор.

«ШЫДАДЫГЛАР» КУДАЗЫНГА

— Бөдүүчүктүң огулуну куудын болур дээш-дир. Баар-ла сен ыйзан. Чалагалыг кичи белек-сөзүң сазып, белек-сөзүң алың бе?—деп, Чайгаар-оолдан айтырдым.

— «Аалаган бар-даа болза, Бөдүүчүктүң огулуну куудынга барбас дээш меп. Шала кезеңликтей Шыдаар-байнын урууну куудынга баар деп шиптирлеп алдым. Ол кууда баарга, шампанын шартайтыр ийип, чыгыт эйт-ти күсүжө чир, кижинин башы дескенин, баары шар-тайган, доран-ва ток кээп дүшкөш, дилгилеи сыртынан бээр чүе-ле болгай — дээш, Чайгаар-оол хауу чагыла.

Ой-дорозуна бажыма мындаг оодугулар кире хонуп келти:

«Бай-ла» кижя куудынга Барышкы бээр

ЧЕЛБИГЕ КУРЬЯК

(Басня-тоол)

Көгү-шыгы сүстүп, дөжө-дөй чыгар, чечен-чечин чө-рини оңуу астап, челип турар, арта-экиминде агаары айды. эал келер, хөй эвес ара-ла-батылгы Көк-Хал деп да-вадан ораны бүткен чер чүең иргин.

Шаг багыла шажын-чү-дүгезин уузкап каан, аары-аржык болуга арта-дуза чедиритер лама, хамы чок бичип куру чүе-дир. Ону уштап-баштаан Бак-Дон та-жы диннаага, Азия дикти төүмдө Ай-Хаан биле Сам-быга-Чечек ирей-калайын эми-лама эртемниг Аладын-Дангына дүмүзө аары-ар-жыкка атканшан, эм-пашаан, дом-шаган оуу-биле эмий шап калар диккен. Бир чы-лар 360 хонунга азыралар келген. Аладын-Дангыныс ка-лап, эккен ал-тыр оо.

Аары-аржык ара-чонун тайгалык тыма-чүмө оуу-биле таппы, эмин холааш, кал-калык кылдыр эмнөп, экирчип турган иргин. А-даны-Дангыныс малын маалаан чөс халыгы Чөбиге шивиникин көрүп турарга, Дангынын алар-азы ара-чонун сүзүп болуп, хүн-дүткел хүнүзгөтөп келер орта ааларгазын бажын ажит, хон-көптү хонорын дикти-биле кованшын үнүрүлгө:

— Аладын-Дангыныс ажи-лы көүлөй-дир, аалар кел-дир, ажиттар сүрер, амы-ларал бадбестер — деп-де эжиле кылган чон араныңа, ак өрөгө артырбайн, аксы-дажын шаараттын алган, до-ны-шмайын ажитып алган. Күшүлүндүр күлбүртүп чо-руп турган чүең иргин. Че-дн чазың чөс мыам дег аям ажит чорда, чедя-таан өг-дүлүгүңө четкелеке Аладын-Дангыныс ак-чайт хөй ма-лын ары-бару пашынар дээш үш-дүңүнү ортуулаа үндүр

сүрүтүп-дир эвөсө.

Самбыга-Чечек угазын алы-тып илбэ-шмайын аий-ша-ны төлөгөзүн, андара-дун-дере көрүп оуурага, черини черинде хөйер дүмүзө Чөбиге куржытын хол-хо-жула кире берген, черини чөккөз, сүтүнү суксаа кылдыр түрөй берген чорун-дур. Сам-быга-Чечек ажимас боу ажитып, айт баштыг бора хартыг кылдыр хуулу алган, агарын арын-биле кыжыт-каш, ак-мак четпээде Көк-Халге көзү хонуп ал-тыр. Тарнаанын нөмүч каппак, биегн болу кылдыр хуулу алган, холдуу дөскөн хөй малцы бол-хулаа хавырп берген, дүмүзөңгө келгеш, хон-чиптин хоноры мээ-меле-релин суурадып, чүрээ ба-лартап, моорлар турар бо-лор берген. Угазын колдууну алаажа холлап чоруп хон-сары ордаладынын чурган ордалады кээп, баргы чыга-лажып ылгажып, экинчи чо-галажып каттыржып оуу-ганаар иргин. Угабыкларын огуңу ол-бо талаанын оуу-нарга чымыл алган, чык кылдыр ууу бергенер.

Дан бажы шара-хере, даш бажы сарыг-шокар турза, Чөбиге куржык чөс дүмүчүн кымыдан алган, ай балзын арын алган уйгу бастырып кирип келген. Аладын-Дангы-нын аржыкты алды мойну кайы сен дээш даш бөйрөк чорда, Самбыга-Чечек угазы хартыгын кампагай-биле халып кээп, ай балзын алы-ры — сол окташ Чөбигенин чөс дүмүчүлөдн сегилең ал-ган. Чөбиге Самбыганын чөмүң кыры дег чоң кара чыгалажып сегилең алган сидилгеш, шөгилең турга, бирозынын чажы тогаш дү-жүп, бирозынын албашың-дир чөс халың эрп соотом, күжүп чыдырп, кара перже кээп дүшкөн, карганым-та-

мылап чылды Самбыга-Чечек.

— Чылан шыкаш хонорын, кичип чоруп диктиг кичилерге каранатпа! — дээш, үндүр окташкан.

Чөбиге куржык чаргы-чаа-дыга өрөгөн чүең ол-ла ха-лааш, Бак-Дон тажыга марн кечинин чартын хире саа-зын хол-нуугулу өрүгү-дөш аштып бижээш, киярп кааптар.

Көк-Хал күрүңү бүтү ал-батыларын улуг кыжык кылгаш, хаан-тажы айтырган: — Өргүлдөс бижээңер: «Өлүртүп каг чаткан. А-даны-Дангына угабыклар арын-бажым үрөп кагды, ай балзы ээзин эвес, боттарымы дээш-дир саяр. Амытан чон диннаа турга, актым. Чарны айтканын, шааң